

Олена ЩЕРБАНЬ

ГЛИНЯНИЙ ПОСУД ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ НАУКОВИХ СТУДІЙ МИКОЛИ ФЕДОРОВИЧА СУМЦОВА

Систематизовані відомості про використання глиняного посуду українцями, наведені в працях відомого українського етнографа Миколи Сумцова. Виокремлені аспекти, які вперше були висвітлені саме в його дослідженнях. Зроблено висновок про те, що на глиняний посуд в контексті культури харчування вчений особливої уваги не звертав, оскільки студіював здебільшого питання обрядовості. Але зафіксував унікальні факти, зміни щодо обрядової кераміки та глечиків з хрестиками, показав зміни в гончарстві Охтирського повіту в останній чверті XIX — на початку XX століття.

Ключові слова: Микола Сумцов, Харківщина, глиняний посуд, культура харчування, рюмки-трійчатки.

© О. ЩЕРБАНЬ, 2016

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 1 (127), 2016

Микола Федорович Сумцов (1854—1922) відомий своєю науковою, культурною та громадською діяльністю. Заслужений професор Харківського університету, академік АН УРСР, видатний український історик, етнограф, фольклорист, літературознавець, музейник. Його перу належить велика кількість найрізноманітніших за тематикою та змістом друкованих праць. Насамперед досліджень з етнографії, історії української й російської літератури, фольклористики, історії мистецтва, музеєзнавства тощо. Життю, науковій і громадсько-політичній діяльності Миколи Сумцова присвячено безліч публікацій. Але, попри це, постать видатного харків'янина до цього часу привертає неабиякий інтерес. Наша студія присвячена досі не досліджуваній темі — висвітленню науковцем-етнографом питань, що стосуються українського глиняного посуду. Вона є продовженням серії керамологічних досліджень культури харчування українців [20; 21; 22].

Микола Сумцов належав до тих вчених, які основну увагу звертали на цілеспрямоване дослідження обрядовості, усної народної творчості. Повсякденне використання глиняного посуду для приготування страв і напоїв в часи, коли йому не було альтернативи, для вченого, очевидно, було малоцікавим аспектом. Але етнографічне кредо, на мою думку, найкраще сформульоване Миколою Федоровичем у п'ятому пункті «Програми для збирання етнографічних відомостей про селянське населення Харківської губернії» (1891) («*подробностями не пренебрегать, как бы сообщаемые факты ни казались малыми и незначительными. (Наука не знает мелочей в народной жизни: для нее все одинаково важно)*» [13, с. VI]), дало змогу йому зафіксувати такі деталі щодо використання глиняного посуду, на які інші тогочасні дослідники не звертали увагу. Тому окремі згадки про глиняні вироби в обрядах, оберегові знаки на повсякденному глиняному посуді (глечиках), а також враження Миколи Сумцова від етнографічної екскурсії по Охтирському повіту Харківської губернії досі тиражуються українськими науковцями. Зокрема, керамологами О. Пошивайло [6], Л. Меткою [5], К. Рахно [7; 8], А. Щербанем [19] та іншими. Подана вченим унікальна інформація за понад столітній проміжок часу після опублікування набула значення першоджерела.

Найбільше відомостей щодо глиняного посуду українців міститься в змістовній праці М.Ф. Сумцова «*Очерки народного быта (Из этнографической*

екскурсії 1901 г. по Ахтырскому уезду Харьковской губернии», опублікованій у Харкові 1902 року [12], надзвичайно високо оціненій сучасником і колегою вченого, професором Єгором Рєдіним. І досі високо оцінювані науковцями, які вважають її джерелом безцінної етнографічної інформації, етнолінгвістичних знань [3; 23]. «Експурсія» Миколи Федоровича складалася із кількох поїздок (липень — серпень 1901 р.) по Охтирському і, частково, Лебединському повітах за дорученням і за кошти підготовчого комітету XII Археологічного з'їзду. Вчений проїхав з півночі на південь (від Боромлі до Млинків) Охтирського повіту, відвідавши також Михайлівку та Межиріч Лебединського повіту [4, с. 56—57]. Метою «експурсії» був збір матеріалів для етнографічної виставки, запланованої для експонування під час проведення з'їзду. Враховуючи домінуючий археологічний інтерес його організаторів, учений відвідав ті місцевості, де «розраховував знайти найбільше залишків побутової старовини і такі предмети, які вийшли або виходять з народного вжитку». В результаті він склав кілька порівняльних паралельних колекцій [12, с. 1]. М. Сумцов діяв згідно з загальним планом дій Підготовчого комітету, як один із кількох збирачів [4, с. 1—2].

Дослідник їздив за Відкритим листом, виданим харківським губернатором. Супроводжували його ознайомлені із Охтирським повітом місцевий земський лікар К.І. Шиманов і студент С.М. Сумцов (син ученого), — як фотограф. При купівлі предметів йому сприяли згаданий К.І. Шиманов, перший дослідник гончарства Охтирського повіту О.Д. Твердохлебов, С.Н. Грищенко, священик Д. Попов і особливо (за свідченням М.Ф. Сумцова) В.С. Довженкова. На витрати по поїздки було видано чотириста рублів. Про придбані речі, із зазначенням їхньої вартості, в комітет було пред'явлено окремий звіт. Серед них згадуються: «1) Для хати, меблі і посуд, ...тарілки, баклаг, глечики; 4) Колекція гончарних виробів з Котельви і Боромлі; 7) кілька предметів весільного ритуалу, зокрема — підсвічники-леви [4, с. 56—57].

З «Каталога виставки XII-го археологічного съезда (в Харькове). Этнографический отдел» можна конкретизувати інформацію стосовно глиняного посуду, зібраного М. Сумцовим під час поїздки по Охтирщині. Серед них були: глиняна тарілка з

Охтирки; «курушка» з Сум [4, с. 60—61]; підсвічник, каганець (що вийшов з ужитку), 5 мисок, «широканчик», «глечик, звичайний з хрестиком», куманець, що вийшов з ужитку, носатки, «курушку, дві посудини — барани з Боромлі [4, с. 62]; 7 мисок з Котельви і Млинків [4, с. 62]; 2 «полив'яні горщечки, кахля, «жаровня», чайник і «банка» з «блідо-рожевою» поливою, гончарна чашка і блюдце, «кубишка», баран, золільник, «підворотень» (сірий), плоскун (сірий), стовбун (сірий) [4, с. 62], махіточка сіра, підворотнєве горщатко, горщик для квітів з Котельви [4, с. 63]; чашка з блюдцем і курушка з Лебедина [4, с. 63]; попільниці «жаба», «дракон», «лебідь», дві «мавпи», посудини «дельфін», «свинка» і «свинка синьої поливи», «лев», кубушка, два чайники, кавник, підсвічник, копилка-свинка, підсвічник-«лебідь» з Межиріча Лебединського повіту [4, с. 63]. З цього переліку зрозуміло, що Микола Сумцов дещо відійшов від поставленого перед ним завдання, зібравши не лише старовинні, ті що відживають, а й інноваційні вироби, що з'явилися в гончарному асортименті не раніше останньої чверті XIX століття. І дослідник знав про це. Зокрема, щодо виробів з Межиріча, виготовлених Федором Романовичем Падалкою за сприяння графині В.В. Капніст [12, с. 235—236, 237].

Окрім сумцовських знахідок в Етнографічному відділі виставки експонувалася також кераміка, доставлена іншими збирачами з інших населених пунктів Харківської губернії (с. Нова Водолага Харківського повіту — збирач А.М. Краснов, Ізюмського повіту — М.А. Криштафович, Вовчанського — В.О. Бабенко, Старобільського — Б.С. Познанський, Охтирського — О.Д. Твердохлебов), а також Полтавської (з музею Полтавського губернського земства та зібраної в Опішні О.Д. Твердохлебовим [4, с. 63]) і Катеринославської (с. Єлизаветівка та Макарів Яр [4, с. 64] — К.П. Радакової) з Воронезької, Курської (М.Є. Халанський) та Чернігівської губерній [4, с. 1—2].

Стаття «Очерки народного быта (Из этнографической экскурсии 1901 г. по Ахтырскому уезду Харьковской губернии» є наслідком збиральницької експедиції. Але описані в ній враження є, на мою думку, важнішими для української етнографії, ніж зібрані вироби. Оскільки, якщо останні і зберігаються в музеях дотепер — то їх досі не введено до

наукового обігу. Очевидно, значна частина зібраних ученим експонатів зберігається нині в Харківському історичному музеї, оскільки він є спадкоємцем колекції Музею Слобідської України, першим директором якого був М.Ф. Сумцов. А до цієї збірки надійшла частина речей з Етнографічного музею при Харківському університеті. «Початок якому положили ті речі, що були експонатами в 1902 році на XII Археологічному з'їзді в Харкові і лишилися там при університеті. ... До цих речей згодом додано ще багато від усяких жертвувателів і куплено за гроші». Серед них колекція глиняних виробів початку ХХ ст. «горщики, миски, глиняні ляльки, свистунці», а також «старосвітські речі, що визначаються своєю стильністю та тонкою роботою (*куманці для наливки, сільники і т. ін.*)»... [12, с. 220—221]. Принаймні в Харківському історичному музеї донині зберігається частина зібраної М.Ф. Сумцовим колекції більш крихких, ніж кераміка писанок [1; 2].

Коротко зупинимось на головних опублікованих спостереженнях вченого. Гончарству присвячено окремий (IX) розділ «Очерков...» — «У гончаров» [12, с. 34—39]. У ньому подане важливе порівняння розвитку гончарного промислу Охтирщини початку ХХ ст. з на 20 років ранішим, відомим з дослідження О.Д. Твердохлебова «Гончарный промысел в Ахтырском уезде в 1881 году» (1885) [18]. Микола Сумцов відзначив, що пророцтво останнього збулось — занепадаюче гончарство через дороговизну паливних матеріалів рятувалося переходом гончарів до пічних і цегляних робіт. Особливо занепало гончарство Охтирки, кількість гончарів у якій зменшилася, виробництво стало одноманітним, задовольняючи лише елементарні потреби в посуді. «Упадок гончарного промисла идет рука об руку с упадком в народе художественных интересов», — підсумував учений [12, с. 35].

В інших осередках повіту занепад проявлявся у спрощенні оздоблення посуду та припиненні виготовлення кількох його типів. Зокрема, горщики, на думку вченого, повсюдно стали одноманітними. Лише в одного гончаря з м. Суми дослідник зустрів прикраси боків цих посудин «красивими смугами». Глечики також «обезличилися». Лише в Межиричі вони мали «білу кайму на жовтому фоні», а в Котельві — «красиву геометричну орнаментацию, що частково нага-

дує давньокласичні форми». «Ринки», «жаровні», «банки» вчений вважав цілком «безликими». Микола Сумцов пояснював це тим, що багаті люди надбали фабричних виробів, а бідні скоротили свої естетичні смаки майже до повного їх зникнення. Тільки миски місцями втримали підполивну орнаментацию. Найкрасивішою поливою і різноманітними прикрасами рослинного та тваринного походження відрізняються миски гончаря маленького села Млинки під Котельвою Федора Гайдара [12, с. 35—36].

Зменшення асортименту виробів відбулося, оскільки втратився попит на окремі їх типи. Наприклад, припинилося виготовлення «весільних графинів з лєвами», що були «одночасно і підсвічниками, і графинами», та «рюмок-трійчаток», які, за твердженням Миколи Сумцова, гончарі давніших часів виготовляли іноді «замислуватими і красивими». Вчений зазначив також, що «років 15 тому на базарах і ярмарках можна ще було віднайти так звані *куманці, полив'яні кувшини характерної форми, пласкі, з отвором в середині; рідина поміщалася в оточуючому отвір кільці посудини — красиво і оригінально. Тепер таких кувшинів не виготовляють*» [12, с. 35, 39]. Ще в 1889 р. він писав про куманці в статті «Культурные переживания» [11, с. 46].

Стосовно «рюмок-трійчаток» Микола Федорович відзначив, що це були глиняні потрійні весільні рюмки, зв'язані між собою «пустим обідком». У всі три рюмки наливали горілку, а весільний гість всю її випивав із однієї [12, с. 35]. Про ці посудини згадують попередні до Миколи Сумцова (Л. Соколовський) та наступні за ним (О. Пошивайло, Л. Метка) дослідники. Але досі їх ніхто не описав. Лише нещодавно у фондовій колекції Харківського історичного музею вдалося віднайти примірник цього рідкісного експоната (у книзі надходжень він значиться під номером КС-503, в колекційному описі — 26228-491). Про нього в інвентарних книгах написано таке: «Подсвечник тройной». Інші дані відсутні. З огляду на опис М. Сумцова і ретельний візуальний аналіз посудини можемо констатувати, що це саме «рюмки-трійчатки» (детальний їх характеристичі буде присвячено окрему статтю). А от місце виготовлення та шлях потрапляння до музею ще доведеться з'ясувати. Можливо, це згаданий в «Каталогі виставки XII-го археологического съезда (в Харькове). Этнографический отдел» охтирський

«підсвічник для трьох свічок», що надійшов на виставку з Харківського міського музею [4, с. 65]. Опис та аналіз глиняних рюмок-трійчаток заслуговує на окреме дослідження.

Згадує М.Ф. Сумцов і про «відкупну» кубишку з Мерефи, експоновану на Харківській сільсько-господарській виставці 1880 року. Єдиний екземпляр, що залишився від того часу, коли до в'їзду в місто потрібно було пройти огляд об'їзчиків на заставах, влаштовуваних «винними відкупниками». Ця посудина мала два отвори і дві ємкості. Один з отворів (у звичайному місці) має зв'язок з призначеною для води ємкістю, розміром одна склянка; другий (боковий, потаємний, невидимий, під вухом кубишки) має зв'язок з порожниною на три склянки горілки. Боковий отвір (під вухом кубишки) затикався пробкою і замазувався глиною. Із головного, під час огляду на заставі, лилася чиста вода. «Цікавий зразок майже дитячих хитрощів для обходу законів в попередній час», резюмує автор, «перед якими хитрощі нашого часу — грандіозна робота» [12, с. 35—36, 39].

Микола Сумцов першим звернув увагу на писання гончарями хрестиків на глиняних глечиках. «В Межирічі, Лебединського тоді ще повіту, у Федора Романовича Падалки, що перебував на особливому рахунку серед гончарів Харківської губернії та і в інших місцях, наприклад у боромлянських гончарів, на кувшинах завжди малювався маленький хрестик. На інших гончарних виробах хрестиків не зображали». Дослідник тлумачить зміст зображень хрестів на пов'язаних з молочним господарством посудинах так: «Звичай писати хрестики на глечиках зумовлений базарним попитом. Такі глечики охоче розкуповуються бабами, які в хрестикові вбачають талісман від псування молока відьмами. Серед густої хмари забобон, оточуючих селян, повір'я про відьом тримаються надзвичайно міцно, і всяка порча молока нині, як і в давнину, пояснюється тим, що «відьма походила»» [12, с. 38]. Нині ця тема добре досліджена. Хрестик на глиняному глечикі — єдиний елемент орнаментативної глиняної посуду українців, семантичне значення якого вивчено досконало [9; 19; 5; 6; 7; 8].

Дуже важливі відомості дослідник навів щодо межиріцького гончаря Федора Падалки. «Среди окрестного крестьянства имя Падалки также хорошо известно, как имя хорошаго гончара, но

произведения его, по дороговизне и непригодности, не идут в народную массу, и среди гончаров не вызывают подражания. ...Бодрому на строению Падалки помогло просвещенное к нему внимание и содействие графини В.В. Капнист..., которая оценила художественные наклонности скромного и простого гончара и поддержала его советами, указаниями и образцами. Многие вещи сделаны по моделям графини. Показывая мне в складе свои произведения, Падалка так и делил их на два разряда — «це от моего ума, а це графинины». От «моего ума» — обыкновенные, простые изделия, кувшины, курушки (для лада-на), горшки и проч. т. п. «Графинины» — изящные полив'яные цветочки в виде дельфина, подсвечники-лебеди, попільниці-дракони та інші» [12, с. 235—236, 237].

Окремі розвідки вченого щодо глиняних виробів містяться в інших його публікаціях. Так, у статті «Культурные переживания», опублікованій 1889 р., Микола Сумцов опублікував роздуми щодо походження назв таких посудин, як «куманець» та «глек», «кглек». Учений був упевнений у їх грецькому походженні, хоча не виключав, що «куманці» могли з'явитися внаслідок російського впливу. Щодо них вчений навів цікаву етнографічну інформацію про те, що куманці ще 1889 р. виготовлялися місцевими гончарями. Продавалися в Харкові на базарах разом з іншим посудом, а в села привозилися лише на ярмарки, оскільки там на них був незначний попит, зважаючи на високу ціну (25—50 копійок) порівняно з іншими виробами. Вони мали оригінальну конструкцію — плаский тулуб з широким отвором посередині і з покришкою вгорі, на вусі чи покришці іноді наліпленого фантастичного звіра [11, с. 44—46]. У працях «Слобжане» та «Этнографический очерк Харьковской губернии», описуючи внутрішнє облаштування хати, вчений приділив увагу печі, згадав мисник [14; 16, с. 9—10], але відомостей про глиняний посуд не подав.

У двох важливих етнографічних працях Миколи Сумцова «О свадебных обрядах, преимущественно русских» (1881) та «Хлеб в обрядах и песнях» (1885) містяться згадки про глиняний посуд, використовуваний у контексті обрядодій [15].

Загалом постать етнографа-Сумцова постає перед нами як цікаве явище в українській керамології та ет-

нології — науковець, що зафіксував відомості, на які мало звертали увагу інші дослідники. Не записав би він цих відомостей, ми б ніколи не дізналися про існування та способи використання певних різновидів обрядової кераміки й виробів з обереговими знаннями Слобожанщини. Завдяки його спостереженням ми можемо відслідкувати певні аспекти розвитку гончарства регіону в останній чверті XIX століття.

1. Інвентарна книга Харківського історичного музею № 2. Група III — історична (речова). 1948 р.
2. Інвентарна книга Харківського історичного музею № 3. Група III — історична (речова). 1948 р.
3. Карнаушенко Г.Н. Работа Н.Ф. Сумцова «Очерки народного быта» как источник для этнолингвистического изучения русских говоров Слобожанщины / Г.Н. Карнаушенко // Культурна спадщина Слобожанщини: зб. наук.-попул. ст. — Харків : Курсор, 2011. — Вип. 24: Культура, мистецтво, філософія, охорона пам'яток. — С. 238—244.
4. Каталог выставки XII-го археологического съезда (в Харькове). Этнографический отдел. — Харьков : Паровая типография и литография М. Зильберг и с-вья, 1902. — 139. Добавление 8 с.
5. Метка Л. Гончарство Слобідської України в другій половині XIX — першій половині XX століття / Людмила Метка. — Полтава : АСМІ, 2011. — 240 с. — (Українські керамологічні студії; вип. 2).
6. Пошивайло О. Етнографія українського гончарства / Олесь Пошивайло. — Київ : Молодь, 1993. — 408 с.
7. Рахно К. Купівля молочного посуду як вияв жіночої господарчої магії / Костянтин Рахно // Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. — Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2011. — Вип. 34. — С. 84—88.
8. Рахно К.Ю. Магический символ на кувшине для молока украинцев Сибири / К.Ю. Рахно // Материалы VI Всероссийской с международным участием научно-практической интернет-конференции «Сибирский субетнос: культура, традиции, ментальность». — Красноярск : РИО КГПУ им. В.П. Астафьева, 2010. — С. 117—131.
9. Спаська Е. Глечик з хрестиком: (Етюд з циклу «Чернігівське гончарство») / Е. Спаська // Матеріали до етнології й антропології. — Київ : [б. в.], 1929. — Т. XXI—XXII. — Ч. I. — С. 35—41: іл.
10. Сумцов М.Ф. Дослідження з етнографії та історії культури Слобідської України: вибр. пр. / М.Ф. Сумцов ; упоряд., підготовка тексту, передмова, післямова та примітки М.М. Красикова. — Харків : АТОС, 2008. — 558 с. : 30 с. іл.
11. Сумцов Н.Ф. Культурные переживания / Н.Ф. Сумцов // Киевская старина. — 1889. — № 6. — С. 478—493.
12. Сумцов Н.Ф. Очерки народного быта (Из этнографической экскурсии 1901 г. по Ахтырскому уезду Харьковской губернии) Профессора М.Ф. Сумцова / Н.Ф. Сумцов // Сборник Харьковского Историко-филологического общества. — Т. 13. Труды Харьковского предварительного комитета по устройству XII археологического съезда. Т. II. — Харьков : Печатное дело, 1902. — 57 с.
13. Сумцов Н.Ф. Программа для собирания этнографических сведений о крестьянском населении Харьковской губернии / Н.Ф. Сумцов ; Багалея Д.И. Извещение // Харьковский сборник. Литературно-научное приложение к «Харьковскому календарю» на 1891 г. Вып. 5. — Харьков : Типография Губернского Правления, 1891. — I—XV.
14. Сумцов Н. Слобожане. Историко-этнографічна розвідка / Н. Сумцов. — Харків : Союз, 1918. — 240 с.
15. Сумцов Н.Ф. Символика славянских обрядов: Избранные труды / Н.Ф. Сумцов. — Москва : Восточная литература РАН, 1996 (Этнографическая библиотека). — 296 с.
16. Сумцов Н. Этнографический очерк Харьковской губернии / Н. Сумцов. — Харьков : Союз, 1918. — 24 с.
17. Сумцов Н.Ф. Этнографические заметки / Н.Ф. Сумцов // Этнографическое обозрение. — 1889. — Кн. 3. — С. 111—133.
18. Твердохлебов А. Гончарный промысел в Ахтырском уезде в 1881 году / А. Твердохлебов // Труды комиссии по исследованию кустарных промыслов Харьковской губернии. — Харьков : Типография губернского правления, типография окружного штаба, 1885. — Вып. 3. — 52 с.
19. Щербань А.Л. Хрестоподібні знаки на традиційній кераміці Лівобережної України: історія й семантика / А.Л. Щербань // Культура України. — Харків : ХДАК, 2014. — С. 83—90.
20. Щербань О.В. «Красне письменство», як джерело керамологічних досліджень культури харчування доби українців доби козаччини / О.В. Щербань // Заповідна Хортиця. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Історія запорізького козацтва в пам'ятках та музейній практиці». — Запоріжжя : A&V.Art.GROUP, 2011. — С. 80—83. — (Спеціальний випуск).
21. Щербань О.В. Глиняний посуд у працях Хведора Вовка / О.В. Щербань // Харьковский историко-археологический сборник. — Харків : Мачулин, 2012. — Вып. 11. — С. 82—95.
22. Щербань Олена. Глиняний посуд в культурі харчування українців кінця 1860-х — початку 1870-х років (за матеріалами, зібраними Павлом Чубинським) / Олена Щербань // Україна в етнокультурному вимірі століть. До 175-річчя з дня народження видатного українського етнографа Павла Чубинського. Зб. наук. праць / відповід. редактор

П.М. Чернега. — Київ : Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2014. — С. 92—98.

23. Красиков Михайло Михайлович. Микола Сумцов як польовик // 20 Сумцовські читання: Музей у глобальному світі: інновації та збереження традицій. — Харків, 2014. — Електронний ресурс. Режим доступу: <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/2014/article.html?n=882>).

Olena Shcherban

THE CERAMICS THROUGH THE PRISM OF SCIENTIFIC INVESTIGATIONS OF MYKOLA FEDOROVYCH SUMTISOV

The information about using of ceramics by Ukrainians, adduced in the works of famous Ukrainian ethnographer Mykola Sumtsov, is systematized. The aspects, which were firstly mentioned in his investigations, are selected. A conclusion was made, that Sumtsov didn't researched ceramics in the context of nutrition culture, but especially in the sphere of rituality. He fixed unique facts, showed changes concerning ritual ceramics and pitchers with criss-crosses, demonstrated changes in the

pottery of Okhtyrsky county in the last quarter of XIX — beginning of the XX century.

Keywords: Mykola Sumtsov, Kharkivshchyna, ceramics, culture of nutrition, cups-triychatky.

Олена Щербань

ГЛИНЯНАЯ ПОСУДА СКВОЗЬ ПРИЗМУ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ МЫКОЛЫ ФЭДОРОВИЧА СУМЦОВА

Систематизированы сведения об использовании глиняной посуды украинцами, приведенные в работах известного украинского этнографа Мыколы Сумцова. Выделены аспекты, которые впервые были освещены именно в его исследованиях. Сделан вывод о том, что на глиняную посуду в контексте культуры питания ученый особого внимания не обращал, так как изучал в основном вопросы обрядности. Но зафиксировал уникальные факты, изменения относительно обрядной керамике и кувшинов с крестиками, показал изменения в гончарстве Ахтырского уезда в последней четверти XIX — начала XX века.

Ключевые слова: Мыкола Сумцов, Харьковщина, глиняная посуда, культура питания, рюмки-плети.